

Д. Й. Коврей

аспірант
Мукачівського державного університету,
викладач української мови та літератури
Коледжу Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті представлена характеристика компетентності як основної якості фахівця. Під компетентністю розуміють сукупність знань, умінь, навичок і підходів, структурованих особливим чином, що дає змогу майбутньому фахівцю незалежно від ситуації виявляти та вирішувати проблеми, які є характерними для професійної діяльності певної галузі. Виявлено теоретичні аспекти професійної компетентності педагога, а також визначено структуру педагогічної компетентності, яка містить такі складники, як знання (культурологічні, педагогічні тощо), педагогічні навички та здібності, здатність до самоосвіти й розвитку, здатність досягати конкретних результатів у своїй роботі, які відповідають загальноприйнятим стандартам і вмінню вирішувати творчі завдання. Обґрунтовано важливість формування міжкультурної компетентності як складової частини професійної компетентності вчителів іноземної мови.

Міжкультурна компетентність особи включає такі положення: кожна культура має свій зміст і логіку; жодна з культур не є кращою або гіршою, оскільки кожна з них має власну систему взаємодіючих елементів; будь-яка культура жива доти, доки вона функціонує та розвивається. На нашу думку, учитель іноземної мови повинен бути підготовленим до спілкування в багатонаціональному середовищі, тому що завдання вчителя – навчити студентів брати участь у діалозі культур, бути толерантними, володіти інформацією про власну культуру, поважати й цінувати особливості інших культур, що означає створення умов для міжкультурного розвитку студентів за допомогою іноземної мови. Ми вважаємо, що ефективність цієї діяльності буде залежати від рівня формування міжкультурної компетенції майбутніх учителів іноземної мови.

Ключові слова: учитель іноземної мови, поліетнічний регіон, полікультурна компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність.

Постановка проблеми. В умовах реформ, незважаючи на наявний досвід і досягнення в педагогічній теорії і практиці підготовки педагогічних кадрів, гостро відчувається необхідність нових досліджень в області міжкультурних взаємин. На сучасному етапі розвитку суспільства освіта змінює свої провідні орієнтири і, опираючись на інтеграцію України в міжнародний освітній простір, виробляє нову педагогічну парадигму. Пріоритетним стає не просто оволодіння іноземною мовою, а засвоєння її соціокультурного змісту, залучення до іншої культури і, як результату, навчання міжкультурної комунікації. Це завдання може бути виконане тільки за умови модернізації процесу навчання майбутніх учителів іноземної мови відповідно до запитів полікультурної освіти та виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження компетентності як складної системи, що охоплює знання, уміння, навички та професійно важливі якості педагога, знаходимо в наукових працях Н. Бібік, О. Біляковської, Є. Бондаревської, Б. Гершунського, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, П. Зеєра, І. Зимньої, О. Пометун, Г. Назаренко, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Семиченко, А. Хуторського й ін. У роботах цих науковців компетент-

ність пов'язується з рівнем освіченості фахівця і його загальнокультурною компетентністю.

Концепції міжкультурної комунікації Е. Холла, К. Гирца, В. Гудікунста, Г. Тріандіса, Г. Хофштеде зумовили стрімке зростання цікавості до вивчення різних проблем міжкультурної взаємодії та діалогу культур. Проблеми полікультурної освіти обґрунтовували у своїх дослідженнях такі закордонні та вітчизняні науковці, як: Д. Бенкс, І. Бех, О. Грива, О. Гуренко, Г. Дмитрієв, В. Євтух, Т. Коваль, В. Матіс, С. Нієто, В. Подобед, М. Уолцер, К. Юрєва, Н. Якса й ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні полікультурної компетентності як складника професійної компетентності вчителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентність – це спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь, навичок, спроможностей і ставлень, що дозволяють майбутньому фахівцю визначити, тобто ідентифікувати і вирішувати незалежно від контексту проблеми, що є характерними для певного напрямку професійної діяльності. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою,

йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетенції. Якщо ж компетентність поширюється на вужчу сферу, наприклад, у межах окремої наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність. Сформовані компетенції людина використовує за потреби в різних соціальних та інших контекстах залежно від умов і потреб щодо здійснення різних видів діяльності. Компетентна людина застосовує ті стратегії, які здаються їй найприйнятнішими для виконання окреслених завдань. Отже, компетентність – це результативно-діяльнісна характеристика освіти. Нижній поріг, рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату [4, с. 18].

Нам імпонує позиція Н. Ничкало, яка зазначає, що компетентність охоплює не лише професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання, уміння й особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці в конкретній робочій ситуації [2, с. 86].

Щоби процес навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах був ефективним і відповідав сучасному етапу навчання, вчитель, на думку Н. Теличко, має оволодіти теоретичними та практичними знаннями методики. Ці знання стануть запорукою професіональності вчителя. Сьогодні досить часто якість професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя розглядається крізь поняття «професійна компетентність». У теорії педагогічної освіти воно вживається паралельно з такими поняттями, як: «професіоналізм», «педагогічна майстерність», «готовність до педагогічної діяльності» [11, с. 78].

Загальна характеристика професійної компетентності, на думку Л. Панової, свідчить про те, що вона передбачає залучення людини до загального культурного світу цінностей, і саме в цьому просторі людина реалізує себе як спеціаліст, професіонал, тобто «людина, яка володіє не тільки достатнім обсягом знань, умінь і навичок <...>, але й здатністю до безперервної самоосвіти». На цих підставах визначається структура педагогічної компетентності, яка містить такі компоненти: знання (культурологічні, педагогічні й інші), педагогічні вміння та навички, здатність до самоосвіти й самовиховання, спроможність отримувати від своєї роботи конкретні стабільні результати, що відповідають загальноприйнятим еталонам, здатність вирішувати творчі завдання [8].

Поняття «професійно-педагогічна компетентність» уперше введено в науковий обіг Н. Кузьміною [7, с. 119]. Автор так визначає професійно-педагогічну компетентність (педагога за фахом) – це «сукупність умінь педагога як суб'єкта

педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань» [7, с. 90].

Н. Кузьміна до основних компонентів професійно-педагогічної компетентності відносить такі: а) спеціальну компетентність, яка включає знання та досвід діяльності в межах навчальної дисципліни, що викладається педагогом; б) методичну компетентність, що передбачає володіння методами навчання й уміння застосовувати їх у навчальному процесі; в) психолого-педагогічну компетентність як знання основ педагогіки і психології, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини зі студентами; уміння пробуджувати та розвивати в студентів стійкий інтерес до вибраної спеціальності та навчальної дисципліни, що викладається; г) диференціально-психологічну компетентність, що потребує вмінь виявляти особистісні якості, настанови і спрямованість студентів, визначати й ураховувати їхній емоційний стан; грамотно будувати взаємостосунки з керівниками, колегами, студентами; г) аутопсихологічну компетентність (рефлексії педагогічної діяльності) [7, с. 92].

Вважаємо, що реалізація засад полікультурності передбачає формування полікультурної компетентності педагога, здатного здійснювати професійно-педагогічну діяльність в умовах поліетнічного середовища.

У науковій літературі наявна велика кількість визначень поняття «полікультурна компетентність», проте варто зазначити, що дослідники також вживають терміни «міжкультурна компетентність», «мультикультурна компетентність» тощо.

Б. Татохов визначає полікультурну компетентність як усвідомлення людиною культурного розмаїття світу, доброзичливе, відкрите й неупереджене ставлення до будь-якої культури та її носіїв. Полікультурна компетентність особистості передбачає такі положення: кожна культура має свій контекст і логіку; жодна культура не краща за іншу, тому що кожна має власну систему взаємодіючих елементів; будь-яка культура життєздатна доти, доки вона функціонує та розвивається [10].

Сутність полікультурної компетентності, на думку Л. Перетяги, полягає в тому, що людина, яка володіє цією компетентністю, виступає активним носієм досвіду в галузі міжособистісної взаємодії із представниками різних культур. Полікультурну компетентність науковець визначає як «складне багатокомпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти та ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію із представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що, у свою чергу,

сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі» [9, с. 102].

У межах нашого дослідження підтримуємо визначення основних функцій полікультурної компетентності О. Кондратьєвою: миротворча (формує людину, здатну до активної й ефективної життєдіяльності в багатонаціональному полікультурному середовищі, якій властиві розуміння й повага до інших культур, уміння жити в злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань, яка культивує поважне ставлення до особистості, захист гідності й прав кожної людини); регулююча (орієнтує на дотримання рівноправності, поваги, свободи); культурозберігаюча (є засобом збереження й розвитку етнічних культур, залучення цінностей етнічних культур); психологічна (створення демократичного й гуманного соціального клімату, гармонізації відносин різних культур); виховна (виховання позитивного ставлення до багатогранного культурного оточення, виховання людської гідності й високих моральних якостей із метою співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів; розвиток навичок толерантності, готовності до взаємного співробітництва); соціальна (розвиток навичок соціального спілкування, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння), комунікативна (формування навичок міжкультурної комунікації) [5, с. 78].

Міжкультурна компетентність майбутніх фахівців має свої специфічні риси. Незалежно від специфіки діяльності майбутніх фахівців, як вважає Т. Атрощенко, процес формування міжкультурної компетентності підпорядковується провідним принципам дидактики (гуманізація, науковість, наочність, доступність та ін.), а також особливим принципам, які є вирішальними в процесі формування саме міжкультурної компетентності. Серед них: принцип взаємозбагачення культур, «функціональної іншомовності», етнічності, академічної мобільності, діалогічності, освітньої рефлексії, інноваційності навчання, підвищення мотивації в процесі формування міжкультурної компетентності.

Під час формування міжкультурної компетентності науковець рекомендує враховувати такі лінгводидактичні принципи, як: принцип спрямованості на формування «міжкультурної грамотності» студентів; принцип співвивчення мов і культур; принцип лінгвокраїнознавчої спрямованості; принцип лінгвокультурологічної спрямованості. Процес оволодіння міжкультурною компетентністю має на меті керувати взаємодією, адекватно інтерпретувати її, набувати нових культурних та професійних знань із контексту конкретної міжкультурної взаємодії [1].

Учитель іноземної мови, на нашу думку, повинен бути особливо підготовленим до спіл-

кування в поліетнічному середовищі, адже його завдання – навчити учнів долучатися до діалогу культур, бути толерантним, володіти інформацією щодо власної культури, поважати й цінувати особливості інших культур, тобто створювати умови для полікультурного розвитку учнів засобами іноземної мови. Вважаємо, що ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості полікультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови.

Важливість формування полікультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови зумовлена передусім високим покликанням учителя бути координатором ціннісного розвитку учнів взагалі та змістом предмета, що викладається, зокрема. Оскільки процес оволодіння іноземною мовою передбачає не лише обізнаність у мовних, мовленнєвих механізмах, а й знання культурних особливостей країни, мова якої вивчається. Процес навчання іноземної мови веде не лише до пізнання культури, мова якої вивчається, але і до поглиблення знань про культуру власного народу через осмислення чужої.

У закладах вищої освіти діалог культур реалізується через міжкультурний компонент іноземної мови, що не тільки створює найкращі умови для виховання в студентів визнання розбіжностей у своїй і чужих культурах та поважного ставлення до них, але й допомагає пробудити почуття гордості за свою країну, народ, культуру. Міжкультурний компонент іноземної мови сприяє формуванню в студентів уявлення про діалог культур як про єдину можливу в сучасних полікультурних спільнотах філософію існування, яка відрізняється етнічною, расовою, соціальною та релігійною толерантністю до представників інших культур. У практичному плані вміло використаний міжкультурний компонент іноземної мови сприяє формуванню позитивного ставлення студентів до представників інших культурних груп та налаштованості на ненасильницьке вирішення спірних проблем, співпрацю і взаєморозуміння.

Майбутньому вчителю іноземних мов Г. Єлізарова відводить роль «медіатора культур» – спеціаліста з міжкультурної комунікації, посередника між культурами (культурою своєї країни та культурою країни, мова якої вивчається), який володіє іноземною мовою як особливістю культури. Такому вчителю властиві якості особистості, спрямованої на готовність до спілкування іноземною мовою, підготовки школярів до міжкультурної взаємодії і розуміння [3, с. 22].

Формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, здатних до роботи в умовах полікультурного простору, до становлення полікультурності світоглядної позиції учнів зумовлює пошук шляхів вирішення проблеми підготовки якісно нового складу педагогічних кадрів

на засадах культурологічного, полікультурного підходів до освіти. Можливими шляхами такого оновлення можуть стати такі:

1) оновлення змісту освітніх стратегій у системі вищої освіти;

2) наявність моделі розвитку професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови з урахуванням полікультурного компонента;

3) культурологічна та полікультурна підготовка викладачів вищих навчальних закладів до роботи з майбутніми вчителями іноземної мови;

4) кореляція навчальних програм вищих навчальних закладів у контексті набуття полікультурності, майбутньої професійної діяльності студентів спеціальності іноземної мови в полікультурному просторі;

5) активізація пізнавально-пошукової діяльності майбутніх учителів шляхом освоєння новітніх педагогічних технологій навчання [4, с. 45].

Висновки з проведеного дослідження.

Професійна компетентність розуміється нами як сукупність професійних і особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Розвиток професійної компетентності – це розвиток творчої індивідуальності, здібностей адаптуватися до зміни педагогічного середовища, сприйняття педагогічних інновацій тощо. Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми дозволяє нам стверджувати, що успішність педагогічної діяльності в сучасному багатонаціональному суспільстві залежить від рівня сформованості полікультурної компетентності, яку вважаємо одним з основних складників професійної компетентності вчителя іноземної мови.

Список використаної літератури:

1. Атрощенко Т. Теоретичні основи процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 2 (39). С. 11–14.
2. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: моногр. / за ред. Н. Ничкало. Хмельницький : ТУП, 2002. 396 с.
3. Елизарова Г. Культура и обучение. СПб.: КАРО, 2005. 352 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. *Бібліотека з освітньої політики* / за заг. ред. О. Овчарук. К.: К. І. С., 2004. 112 с.
5. Кондратьєва О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. К., 2016. 265 с.
6. Кузьменко В., Гончаренко Л. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навч. посіб. Херсон: РІПО, 2006. 92 с.
7. Кузьмина Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М.: Высш. шк., 1990. 119 с.
8. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручн. / Л. Панова, І. Андрійко, С. Тезікова. *Наукові записки*: зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки». 2009. № 81. С. 141–146.
9. Перетяга Л. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів: дис. ... докт. пед. наук. Харків, 2008. 175 с.
10. Таточов Б., Богатых Н. Поликультурная компетентность – фактор развития толерантности студентов. *Высшее образование*. 2008. № 3. С. 24–26.
11. Теличко Н., Качур Ю. Професійна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови. *Освіта і наука: міжнар. Наук. журнал* / гол. ред. Т. Щербан, заст. гол. ред. J. Piwowarski, В. Гоблик. Мукачево; Ченстохова: РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2018. Вип. 24 (1). С. 205–209.

Kovrei D. Multicultural competence as a complex of professional competence of teachers in foreign language

The article addresses the characteristic of competence as the main quality of a specialist. Competence means in special ways structured sets of knowledge, skills, abilities and attitudes, which allows the future specialist to identify and solve problems, regardless of the context, that are specific to a particular area of professional practice. The theoretical aspects of professional competence of teacher were revealed, also was determined the structure of pedagogical competence, which contains the components like: knowledge (cultural, pedagogical and others), pedagogical skills and abilities, the ability of self-education and self-upbringing, the ability to obtain specific results from their work, which are according to commonly accepted standards and the ability to solve creative tasks. Was substantiated the importance of forming multicultural competence as a part of the professional competence of foreign language teachers. The multicultural competence of the individual involves the following positions: each culture has its own context and logic; none of cultures are better or worst, because each has its own system of interacting elements, any culture is being alive as long as it functions and develops. In our opinion, a teacher of a foreign language should be especially prepared for communication in a multi-ethnic environment, cause the teachers task is to teach students to engage in a dialogue of cultures, being tolerant, own the information about their own culture, to respect and appreciate the features of other cultures, it means to create conditions for multicultural development of students by means of a foreign language. We consider, that the effectiveness of this activity will depend on the level of formation of multicultural competences for future teachers of a foreign language.

Key words: teacher of foreign language, polyethnic region, multicultural competence, professional competence, professional-pedagogical competence.